

BIZANTSKI NOVAC U ZBIRCI
MUZEJA HRVATSKIH ARHEOLOŠKIH SPOMENIKA
U SPLITU

Među spomeničkim materijalom u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika (MHAS) u Splitu postoji zbirka novca koji povijesno pripada razdoblju srednjeg vijeka, kao i nešto skromnije zbirke antičkog i novovjekovnog novca.

Numizmatička zbirka počela se formirati već od samog osnivanja Muzeja u Kninu 1893. godine, te se stalno obogaćivala primjercima novca pronađenog tijekom arheoloških istraživanja koja je provodio Muzej, zatim poklonima pojedinaca ili društava, brojnim slučajnim nalazima ili pak povremenim otkupima.

Postojeća srednjovjekovna zbirka uključuje novac bizantskih careva, ugarsko-hrvatske novce, novce slavonskih banova, bosanskih vladara, novac gradova na istočnoj obali Jadrana (Zadar, Šibenik, Split, Dubrovnik, Kotor), zatim novac nekih talijanskih gradova, kao i veći broj venecijanskog novca.

Među ovim raznovrsnim primjercima srednjovjekovnog novca u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika za nas je svakako najzanimljivija zbirka bizantskog novca koja s arheološkog i povijesnog stajališta pobuđuje poseban interes, a istovremeno je i najreprezentativniji materijal cjelokupne numizmatičke zbirke Muzeja. Količinski zbirka je vrlo skromna ako je usporedimo s istovrsnim zbirkama u mnogim drugim našim muzejima. Ona broji 63 komada, od toga 47 zlatnika i 16 komada bakrenog novca, bez i jednog primjerka srebrnog novca.

Najveći problem na koji danas nailazimo prilikom sređivanja cjelokupne numizmatičke zbirke Muzeja, pa tako i bizantske, je nedostatak najosnovnijih podataka o mjestu nalaza. Podatke o mjestu i okolnostima nalaza posjedujemo za vrlo mali broj komada, a to su uglavnom novci koji su pronađeni i registrirani tijekom arheoloških istraživanja ili oni koji su manje-više otkupljeni u novije vrijeme. Ova teškoća s kojom se susrećemo nesumnjivo je posljedica nesustavnog prikupljanja i dokumentiranja arheološke građe u prvim počecima rada Muzeja.*

* Pri izradi likovno-tehničke dokumentacije sudjelovalo je tehničko osoblje MHAS: Vinko Bakulić (table), Zlatko Sunko (fotografije) kojima ovom prigodom zahvaljujem, te Marko Rogošić, kojemu dugujem posebnu zahvalnost na trudu uloženom pri izradi svih crteža natpisa s ovdje obrađenog novca. Također izražavam zahvalnost kolegama: Zeljku Demu i Ivanu Mirniku, iz Arheološkog muzeja u Zagrebu, te Nikoli Jakšiću i Vladimiru Sokolu, koji su mi tijekom rada na ovom prilogu svesrdno pomogli.

Mnoge povelje i dokumenti iz vremena prije 1102. g., kao i brojni nalazi bizantskog novca na našem području, govore o upotrebi isključivo bizantskog novca u ranofeudalnoj hrvatskoj državi, pa i mnogo kasnije. Naime, već je dobro poznato da hrvatski vladari i dostojanstvenici nisu kovali svoj novac, već su se služili novcem suvremenih bizantskih careva.¹ Uz zlatni novac pod brojnim nazivima: *solidus*, *solidus aureus*, *aureus*, *solidus romanatus*, *solidus romanorum*, a na koje nas upućuju brojni dokumenti, u trgovini i prometu koristio se i bizantski srebrni novac (*argenteus*), kao i bizantski bakreni novac za »podmirivanje sitnih plaćanja«.²

Istaknut ćemo veliku brojnost zlatnog solida bizantskog cara Konstantina V Kopronima i sina mu Lava IV (751—775) u našoj zbirci (19 kom.), kao i zlatne nomizme cara Romana III Argira (1028—1034) (8 kom.). Brojnost zlatnog novca ovih vladara ustanovljena je i u zbirci Arheološkog muzeja u Splitu koji posjeduje 47 primjeraka istog zlatnog solida Konstantina V i 62 primjerka zlatnika Romana III.³ Samo za šest od devetnaest solida Konstantina V imamo podatke o njihovoj provenijenciji, a što se odnosi na one solide nađene u grobovima u Biskupiji (Crkvina), dok su ostali primjerci s nepoznatih nalazišta. Za nomizme Romana III isti je slučaj, tako da mjesto i podrobnije okolnosti nalaza posjedujemo samo za onaj primjerak nađen na Sv. Spasu kod Knina.

Veliki broj zlatnika iz vremena vladavine Konstantina V Kopronima i njegovog sina Lava IV, i to baš nominale solida,⁴ koji je očito služio kao vrlo kurentno platežno sredstvo u ranom srednjem vijeku na tlu Dalmatinske Hrvatske, posebno privlači pažnju budući da se javlja nakon veće pauze koja je uslijedila od vremena doseljenja Hrvata za cara Heraklija (610—641), pa sve do sredine 8. stoljeća, kada se naglo javljaju Kopronimovi zlatnici.⁵

Svi zlatnici-solidi Konstantina V Kopronima i Lava IV koji se nalaze u zbirci MHAS potječu iz bizantske kovnice u Sirakuzi i tipološki su identificirani u priloženom katalogu.⁶ Već od sredine 7. stoljeća kovanje zlatnog novca u Sirakuzi se naglo pojačava, i to već u prvim godinama vladanja Konstansa I, tako da krajem stoljeća njene emisije novca dobivaju na važnosti ako ih usporidimo s onima u Konstantinopolisu. Cijela tzv. druga faza kovanja bizantskog novca u Italiji⁷ obilježena je velikom aktivnošću sirakuške kovnice, točnije jednom općom tendencijom kovanja novca koja je sada usmjerena više prema jugu. Naime, to je bio rezultat promjena koje nastaju u trenutku kada Bizant gubi egzarhat u Ravenni 751. godine u borbi s Langobardima, a s tim u vezi

¹ I. Rengjeo, Prvi hrvatski novci, Napredak, 1937. »To nije nikakva neobična pojava jer se zna da kovanje novca u 10. i 11. vijeku nije još bilo ušlo u običaj u svim tadašnjim državama onako kao što se to javlja samo jedno stoljeće kasnije.«

² I. Rengjeo, o. c., 28 (Pretisak u Obolu, br. 27, Zagreb 1975.).

³ I. Marović, Stanje i problemi numizmatičkog kabineta Arheološkog muzeja u Splitu, Numizmatičke vijesti, br. 24, Zagreb 1966, 38.

⁴ Ph. Grierson, DOC III/I, 291—292. Za vrijeme Konstantina V dolazi do promjena, posebno u kovanju zlatnog novca, kada se praktično reducira kovanje semisa i tremisa zbog, za sada, neutvrđenih razloga.

⁵ Lj. Karaman, Spomenici u Dalmaciji u doba hrvatske narodne dinastije i vlast Bizanta na istočnom Jadranu u to doba, Šišićev zbornik, Zagreb 1929, 183.

⁶ Za određivanje tipa i kovnice navedenih zlatnika koristili smo uz katalog BMC također BNP i posebno katalog DOC-a.

⁷ Ph. Grierson, Monete bizantine in Italia, 39. Druga faza kovanja bizantskog novca u Italiji okvirno se stavlja od prvih godina vladanja Konstansa II (641—668) do prestanka kovanja carskog novca u Rimu, tj. do vremena vladavine Konstantina V (741—777).

i kovnica u Ravenni gubi na svojoj važnosti i prestaje biti carskom kovnicom.⁸ U ovom periodu prestaju s radom i sve ostale carske kovnice na kopnu, dok će u isto vrijeme Sirakuza obilježiti svoj najveći uspon, a posebno će to doći do izražaja za cara Teofila (829—842) kada se pojačava kovanje zlatnog novca, najvjerojatnije kao posljedica rata s Arapima.⁹

Bizant će nakon gubitka vlasti u gornjoj i srednjoj Italiji zadržati venetsko područje, južnu Italiju s Kalabrijom i Sicilijom. S ovim u vezi nameće se pitanje o položaju u kojem se našla Dalmacija u kontekstu novih promjena koje su zahvatile Carstvo. Zacijelo da će Bizant sada posvetiti više pažnje svojim posjedima u Dalmaciji, ali vjerojatno ne u smislu neke političke i vojno-administrativne reorganizacije provincije, koja bi prethodila uvođenju tematskog uređenja,¹⁰ već u jednom aktivnijem oživljavanju gospodarskog života u tom dijelu Carstva. To se bez sumnje potvrđuje dinamičnijim cirkuliranjem novca emitiranog upravo iz kovnice u Sirakuzi iz koje Bizant, u novonastalim okolnostima opadanja svoje vlasti u Italiji sredinom 8. stoljeća, emitira glavninu novca.

Ne samo da je zanimljivo ustanoviti brojnost zlatnika Konstantina V i Lava IV iz sredine 8. stoljeća, već je to slučaj i sa zlatnim nomizmama cara Romana III Argira (1028—1034). To su nalazi koji su vrlo česti na području srednje Dalmacije, a što nije do sada bio slučaj s nalazima novca ostalih bizantskih vladara u 11. stoljeću.¹¹ Nalazi novca ovog vladara uglavnom potječu iz zagorskog dijela Dalmacije, a što je svojedobno već uočio Bulić izvještavajući o skupnom nalazu zlatnih nomizma Romana III u Ogorju Gornjem 1895. godine i Jabuci 1912.¹² Učestalost ovih nalaza već je tada potaknula i samog Bulića da na ovu pojavu pokuša dati neki odgovor, smatrajući da je u 11. stoljeću unutrašnjost Dalmacije u gospodarskom i trgovačkom smislu aktivnija od obalnog područja. Sličnim mišljenjem će se kasnije pridružiti i Karaman, kada kaže da je to vrijeme kada je zavladao Hrvatskom veće blagostanje.¹³ Ove općenite sugestije mogu se prihvatiti, tim više što se u to vrijeme trgovina i novčana privreda ne ograničavaju samo na usko područje dalmatinskih gradova, već upravo tada dolazi do sve većih kontakata sa zaleđem.

Vrlo je zanimljivo jedno objašnjenje koje nam je posljednjih godina ponudio M. Metcalf i sam potaknut pitanjem učestalosti nalaza zlatnika Romana III u srednjoj Dalmaciji.¹⁴

Metcalf slijedeći Cedrenovu kroniku¹⁵ nailazi na opis jednog događaja koji opisuje brodolom u Jadranu 1040. godine. Te godine, dok je car Mihajlo IV

⁸ Ph. Grierson, DOC III/1, 292. Ravenna će kao kovnica djelovati samo još u prvom desetljeću vladanja Konstantina V, tj. prije krunjenja Lava IV za suvladara, budući da grad pada u ruke langobardskog kralja Aistulfa oko 751. godine.

⁹ Ph. Grierson, Monete, 41.

¹⁰ F. Šišić, Pregled povijesti hrvatskoga naroda, Zagreb 1975, 81; N. Klaić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, Zagreb 1971, 120—121; J. Ferluga, Vizantijska uprava u Dalmaciji, pos. izd. SANU, 6, Beograd 1957, 45—46.

¹¹ M. Metcalf, A Shipwreck on the Dalmatian Coast and Some Gold Coins of Romanus III Argyrus, Greek, Roman and Byzantine Studies, 1960, 101.

¹² F. Bulić, Ritrovamenti antichi nel preesistito Circolo di Spalato, Bullettino di archeologia e storia dalmata, XVIII (dalje: Bullettino), 1895, 78; isti, Un piccolo ripostiglio di monete bizantine, Bullettino, XXXVI, 1913, 60. U Jabuci kod Trilja 1912. g. nađeno je 8 zlatnih nomizma Romana III. Pojedinačni nalazi registrirani su u Dugopolju, Biševu i Poljicima.

¹³ Lj. Karaman, o. c., 183.

¹⁴ M. Metcalf, o. c.

¹⁵ Cedrenus II, 527.

boravio u Solunu, njegov brat Ivan »Orphanotrophos« poslao mu je brodom deset centenarija zlata, najvjerojatnije da se tim podmire troškovi Mihajlove akcije protiv Bugara. Međutim, brod bude zahvaćen nevremenom i doživljava brodolom na »ilirskoj« obali. Kaže se da je Stefan Voislav, vladar Zete, prisvojio blago i nije se osvrtao na prijetnje ratom ukoliko ga ne vrati. Vojska poslana protiv Stefana Voislava, pod zapovjedništvom Georgiosa Provataša, nije uspjela vratiti zlato koje je, bez sumnje, ostalo u rukama Slavena. Stoga Metcalf zaključuje da je vrlo lako moguće da su novci Romana III s nalazišta u Dalmaciji jednom činili i dio tog nestalog zlatnog tereta. Ovaj brodolom, o kojem izvještava Cedren, zbio se šest godina nakon smrti Romana III, tj. za vrijeme Mihajla IV. Međutim, zlatni novac ovog posljednjeg rjeđi je od onog Romana III. Izgleda da se zlatni novac Mihajla IV kovao samo za službene i ceremonijalne potrebe cara, a ne u tolikoj količini da je cirkulirao u širem prometu, pa prema tome pohranjivanje jedne veće zalihe zlatnog novca, smatra Metcalf,¹⁶ u carskom trezoru mora da je rezultat povlačenja određene sume starog novca u slučaju javljanja nekih većih troškova, kao što su očigledno bili i troškovi već spomenute vojne akcije Mihajla IV. Nadalje, brojni slučajni i pojedinačni nalazi zlatnih Romanovih nomizma dovode do zaključka da su ti novci u Dalmaciji, znači na području gdje ne postoji neka regularna novčana privreda u pogledu kovanja novca i gdje se ne javljaju u osjetno većem broju novci ostalih vladara, jednostavno bili sačuvani kod ljudi u zagorskom dijelu Dalmacije u vidu medalja, zatim kao dokaz nekog određenog socijalnog položaja, što se potvrđivalo posjedovanjem novca ili, u krajnjem slučaju, za bilo koju svrhu koja nije bila vezana uz strogo komercijalnu funkciju novca.¹⁷

Na poznatom srednjovjekovnom arheološkom nalazištu u Biskupiji, na položaju Crkvina, javlja se horizont najstarijih starohrvatskih grobova koji su popraćeni bizantskim novcem kao prilogom. Za vrijeme arheoloških istraživanja obavljenih na Crkvini, s manjim prekidima u razdoblju od 1886—1908. godine, tijekom 1891—92. pronađeno je sedam muških grobova južno od crkve sv. Marije. Pokojnici su pokopani u najdubljem sloju (preko 3 m) u običnom drvenom lijesu s bogatim priložima oružja, ratničko-konjaničke opreme i sa zlatnim novcem koji je priložen u grobove ispunjavao funkciju obola.

U pet od sedam navedenih grobova (grobovi br. 1, 2, 3, 6, 7) nalazio se po jedan zlatni solid bizantskog cara Konstantina V Kopronima i Lava IV. Svi zlatnici nalaze se u zbirci Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu i ovdje su kataloški obrađeni (red. br. 15—19).¹⁸

Biskupijski grobovi s novcem Konstantina V i Lava IV kao grobnim prilogom nisu usamljeni nalazi te vrste na području Dalmatinske Hrvatske. To su nalazi istog solida u grobu hrvatske odličnice u Trilju kod Sinja s bogatim

¹⁶ M. Metcalf, o. c., 105.

¹⁷ Isti, o. c., 105.

¹⁸ U. Giesler navodi da je u grobu br. 4 (grob mladića) također nađen solid Konstantina V, pozivajući se na podatak članka D. Jelovine i D. Vrsalovića, Die materielle Kultur der altkroatischen Gräberfelder, Archaeologica Jugoslavica, VII, 1966, 89. Međutim, ne nalazimo da navedeni autori spominju novac Konstantina V kao prilog u grobu 4. (Vidi: U. Giesler, Datierung und Herleitung der vogelförmig Riemenzungen, Ein Beitrag zur Archäologie der frühen Karolingerzeit. U: Studien zur vor- und frühgeschichte Archäologie (Festschrift für J. Werner) 2, München 1974, 528, f. n. 32).

prilozima nakita,¹⁹ kao i u muškom grobu u najstarijem sloju grobova s nekropole uz crkvu sv. Križa u Ninu.²⁰

Nas ovom prilikom zanima u kolikoj mjeri novac kao grobni prilog može poslužiti kao pomoćno sredstvo u datiranju ostalog arheološkog materijala nađenog u grobovima na Crkvini i koliko kriteriju arheološkog materijala treba dati prednost pred novcem kada je riječ o datiranju horizonta Biskupija—Crkvina. Na datiranje karolinškog materijala koji se pored novca javlja u grobovima, a time i cijelog horizonta, utjecale su u prvom redu različite ocjene priloženog novca koje su u svojim stavovima iznosili razni domaći i strani autori.

Lj. Karaman je navodio šest grobova južno od sv. Marije za koje smatra da su iz vremena poganstva starih Hrvata glede pogrebnih običaja i s predmetima koji označavaju vrijeme prije 9. st. Novac u tim grobovima ukazuje samo na *terminus ante quem non*, tj. da pokojnici nisu bili pokapani prije negoli je novac kovan, uz napomenu da je ovako priloženi novac argument za približno datiranje grobova. U isti poganski period, tj. u drugu polovicu 8. stoljeća, Karaman će s prilično sigurnosti smjestiti i nalaz iz Trilja, upravo smatrajući novac mjerodavnijim sredstvom za kronološko određivanje.²¹

Z. Vinski, koji se u razdoblju od pedesetih godina do danas u nekoliko navrata bavio istim pitanjem u pogledu datiranja skupine grobova u Biskupiji, istaknuo je potrebu šireg datiranja biskupijskih grobova s obzirom na pojavu mačeva i ostruga karolinškog tipa u vremenski razmak od konca 8. stoljeća do najkasnije početka 10. stoljeća.²² Međutim, kasnije očigledno ističe primarnost numizmatičkog faktora pred arheološkim inventarom, smatrajući da su pokojnici mogli biti pokopani i nakon vladanja cara Konstantina V, ali ipak ne nakon 800. godine.²³

Već smo prije naveli da su zlatnici Konstantina V Kopronima, nađeni u Biskupiji—Crkvini kao i svi drugi primjerci istog zlatnika, koje posjeduje Muzej, sirakuške provenijencije. Njihova se izrada s priličnom sigurnošću može ograničiti na zadnjih petnaest godina vladanja Konstantina V, tj. od oko 760—775. godine.²⁴ Za grobnu skupinu južno od bazilike na Crkvini karakterističan

¹⁹ Lj. Karaman, Zlatni nalaz na Trilju nedaleko Sinja. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, XLIV, 1921, 3—19.

²⁰ J. Belošević, Crkva sv. Križa, Nin — ranosrednjovjekovna crkva s nekropolom, Arheološki pregled, 11, 1969, 210; *isti*, Materijalna kultura Hrvata od 7—9 stoljeća, Zagreb 1980, 130.

²¹ Lj. Karaman, Iz kolijevke hrvatske prošlosti, Zagreb 1930, 122; *isti*, Zlatni nalaz, 5 i 18.

²² Z. Vinski, Nešto o datiranju starohrvatskih arheoloških nalaza, Peristil, I, 1954, 197.

²³ Z. Vinski, Oružje na području starohrvatske države do godine 1000, I. Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej, Warszawa 1965, 1970, 138, tab. III. — Na mišljenje Vinskog, zastupanog u Varšavi, nadovezuje se studija U. Giesler o kronologiji ranokarolinškog materijala u kojoj se autorica također dotiče problema datacije horizonta Biskupija—Crkvina s obzirom na zlatnike Konstantina V. (Vidi: U. Giesler, o. c.)

²⁴ U. Giesler je tipološki odredila četiri zlatna solida Konstantina V i Lava IV nađenih u grobovima 1, 6, 7 i jednom pobježe neoznačenom grobu, koristeći se pri tome tipološkom klasifikacijom po katalogu *Cecile Morrison*, Catalogue des Monnaies Byzantines de la Bibliothèque Nationale Paris, I—II, 1970, 466—469. Lav IV je postao suvladar svog oca Konstantina V 751. godine kao dvogodišnjak. Na novcu se prikazuje u različitoj životnoj dobi: u ranijoj fazi kao dijete, a kasnije kao mladić, tako da solidi iz biskupijskih grobova isključuju ranu fazu. U istu tipološku grupu išao bi i zlatni solid iz triljskog nalaza. Njena datacija horizonta Biskupija—Crkvina ide u vrijeme emisije sirakuških solida Konstantina V, što znači za vrijeme ili kratko nakon njegova vladanja — zadnja trećina 8. stoljeća.

je tipološki srodan grobni inventar (karolinške ostruge s garniturom i karolinško oružje), kao i isti ritualni način ukapanja s obolom u ustima pokojnika, a što odgovara pokapanju pripadnika vladajućeg sloja.²⁵ Na ovoj pretpostavci razvila se nova tvrdnja koju u posljednje vrijeme zastupa Werner. On u sloju hrvatskih odličnika u vrijeme datiranja grobova iz Biskupije i Trilja vidi posjednike sirakuških zlatnika Konstantina V,²⁶ apstrahirajući pri tome bilo koji način kojim su ti zlatnici došli u posjed ovih pokojnika i ne uzima u obzir iskustvo koje imamo o relativno pojačanom prometu i rasprostranjenosti sirakuških solida na području Dalmatinske Hrvatske. Pojava novca u otprilike istovremenoj skupini grobova na Crkvini predstavljat će, po Werneru, dio »obiteljskog blaga«.

Iz ovdje sumarno iznesenih stavova nekih od autora, posebno onog ranijeg koji je zastupao Vinski,²⁷ i sada Werner,²⁸ trebalo bi osobito istaknuti ispravnost pristupa pri datiranju grobova s Crkvine s aspekta prednosti koja se odnosi na arheološki inventar u spomenutim grobovima od oštrog datiranja prema kriteriju novca koji se javlja kao prilog.

Na ovo bismo trebali vezati grob hrvatskog dostojanstvenika u sarkofagu, nađen u predvorju crkve sv. Marije na Crkvini. Tu je pokojnik pokopan s bogatom opremom (pozlaćene ostruge) i sa zlatnim solidom kao prilogom nađenim uz lijevo rame. Zlatnik se do sada pridavao bizantskom caru Baziliju I (867—886), i to kao patvorina odgovarajućeg zlatnika, na osnovi jedne netemeljite analize novca krajem prošlog stoljeća.²⁹ Po najnovijoj ekspertizi, koju je izvršio B. Overbeck, utvrđeno je da je riječ također o zlatnom solidu bizantskog cara Konstantina V Kopronima i njegovog sina i suvladara Lava IV (741—775), te da tipološki pripada sirakuškoj kovnici. Ako bismo i u slučaju datiranja groba u sarkofagu prišli datiranju po novcu Konstantina V, znači 751—775 ili cca 760—775, dogodilo bi se to da bismo i grob u sarkofagu smjestili u kraj 8. st. premda arheološki inventar u grobu ukazuje na mlađe vrijeme nego što je onaj u grobovima izvan crkve sv. Marije.³⁰ Navedena mišljenja

²⁵ Z. Vinski, *Oružje*, 140; *isti*, Novi ranokarolinški nalazi u Jugoslaviji, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, sv. X—XI, 1977—78, 160.

²⁶ J. Werner, *Zur Zeitstellung der altkroatischen Grabfunde von Biskupija—Crkvina (Marienkirche)*, Schild von Steier, Band 15/16, Graz 1978/79, 228.

²⁷ Z. Vinski, *o. c.*, 160; *isti*, Nešto o datiranju, 194—197.

²⁸ J. Werner, *o. c.*, 232.

²⁹ F. Radić, *Grobna raka iz starohrvatske biskupske bazilike S. Marije u Biskupiji kod Knina*, i u njoj nađeni mrtvački ostanci, SHP, II, ser., br. 2, 1896, 74.

³⁰ J. Werner, *o. c.*, 237. Ovo bi također išlo u prilog stajališta da su zlatnici Konstantina V s Crkvine dio »obiteljskog blaga« pripadnika starohrvatskog vladajućeg sloja koji su se u starijoj fazi pokapali izvan crkve s priloženim novcem u ustima (oboli).

Wernerova razmatranja o funkciji obola nadovezuju se na istraživanja Eve Kolnikove. (Vidi: E. Kolniková, *Obolus mrtvých v Časnostredovekých hrobech na Slovensku*, *Slovenská Archeológia*, XV/1, Nitra 1967). Autorica je došla do zaključka da se obol kao običaj javlja prvi put kod Slavena ondje gdje se može utvrditi politički, gospodarski i kulturni utjecaj zapada, tj. Franaka: U Velikoj Moravskoj u 9. st. i u Hrvatskoj nakon 800. godine kada je neposredno ovisna o Francima, ukazujući posebno na biskupijske nalaze i onaj iz Trilja. U velikomoravskim grobovima, kao i u biskupijskima zlatni novac dolazi u funkciji obola očigledno samo u grobovima višeg sloja (E. Kolniková, *o. c.*, 248). Werner će zato zaključiti da je i hrvatsko »plemstvo« zlatnike Konstantina V Kopronima koristilo samo prigodno kao obole, isto kao što je to činilo i ono velikomoravsko sa zlatnicima Mihajla III, a umjesto novca čak i s malim komadićima zlata (8 grobova iz Starog Mesta). Werner i Kolnikova pojavu prilaganja novca kao obola kod Slavena promatraju kao posljedicu preuzimanja kršćanstva u onim područjima koja su u 9. stoljeću bila pod neposrednim utjecajem zapada (Franaka) (Werner, *o. c.*, 230—232).

prihvaćamo kao sugestije da u buduće zlatne solide Konstantina V Kopronima iz grobova južno od crkve na Crkvini, kao i onaj nađen u sarkofagu, uzimamo isključivo kao pomoćno sredstvo pri datiranju arheološkog materijala, bolje rečeno kao grubi *terminus post quem*.

KATALOG

Skraćenice

- Sab. — J. Sabatier, *Monnaies Byzantines I—II*, Graz 1955.
- BMC — *Catalogue of Imperial Byzantine Coins in the British Museum by Warwick Wroth, I—II*, 1908. *Catalogue of the Coins of the Vanadals, Ostrogoths, and Lombards in the British Museum by W. Wroth*, 1911.
- Tol. — Jean Tolstoj, *Monnaies Byzantines I*, Petersburg 1912—14.
- BNP — Cécile Morrison, *Catalogue des Monnaies Byzantines de la Bibliothèque Nationale Paris, Bibliothèque Nationale*, 1970, Tome I—II.
- DOC — *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection*, Alfred R. Bellinger and Philip Grierson, sv. II (1968), sv. III (1973).
- MIB — Wolfgang Hahn, *Moneta Imperii Byzantini, Band I*, Wien 1973.
- Adelson — *The American Numismatic Society, New York 1957; Numismatic Notes and Monographs No. 138. Light Weight Solidi and Byzantine Trade during the Sixth and Seventh Centuries by Howard L. Adelson*.
- Cp — Constantinopolis
- Med — Mediolanum
- Rav — Ravenna
- Sy — Syracusa
- Thes — Thessalonica

Katalog je prezentiran sustavom rednih brojeva od 1—63, a čemu odgovaraju i brojevi fotografija na tablama.

Bilješke koje se odnose na Katalog nalaze se na str. 226—227.

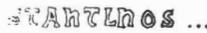

	MHAS Inv. met. broj	Vladar / Av. — Rv.	Kovina Nominala	Kovnica	Veličina (mm)	Os Težina (gr)	Mjesto nalaza	Literatura
1.	4044	<p>THEODOSIUS II (408—450)</p> <p>Av. DN̄THEODO SIYSPFAYC</p> <p>Poprsje Teodozija II, golobrad, tročetvrtinski profil na desno, nosi šljem i cuirass, u desnoj ruci drži koplje, u lijevoj štit.</p> <p>Rv. GLOAOAVI STERAAAR</p> <p>Vladar stoji, en face, u vojničkom odijelu, drži labarum i globus cruciger, u polju lijevo zvijezdica, u egzergu TESOB.</p>	Au Solidus	Thes	21,5/20	↓ 4,40	Nepoznato	Tol. 16
2.	4045	<p>LEO I (457—474)</p> <p>Av. ONLEOPE RPETAYC</p> <p>Poprsje Lava I, u profilu desno, golobrad, nosi dijademu, paludamentum i cuirass.</p> <p>Rv. VICTORIA VCYSTORYM</p> <p>Viktorija u hodu, s glavom na lijevo, u desnoj ruci drži vijenac, u lijevoj globus cruciger, u polju desno zvijezdica, u egzergu CONOB.</p>	Au Tremissis	Cp	15,5/14	↓ 1,47	Nepoznato	Tol. 19
3.	4046	<p>ZENO (474—491)</p> <p>Av. DN̄ZENO PEPAYC</p> <p>Poprsje Zenona, golobrad, u tročetvrtinskom profilu na desno, nosi šljem i cuirass, desnom rukom drži koplje, lijevom štit. Lice vladara oštećeno.</p>	Au Solidus	Cp	19,5	↓ 4,460	Nepoznato	Tol. 18

		Rv. VICTORI AAYCCCS Viktorija odjevena, stoji na lijevo, u desnoj ruci drži dugi križ, u polju desno zvijezdica, u egzergu CONOB.						
4.	4047	Av. DNZENOP ERPFAYC Isto kao pod red. br. 3.	Au Solidus	Roma	22/21	↓ 4,42	Nepoznato	Tol. 44
		Rv. VICTORI AAYCCC: Isto kao pod red. br. 3. U egzergu COMOB.						
5.	4048	Av. DNZENO PERPAYC Poprsje Zenona, u profilu, desno, golobrad, nosi dijamenu i paludamentum.	Au Tremissis	Cp	15	↓ 1,37	Nepoznato	Tol. 31
		Rv. VICTORIAAYCVSTORYM Viktorija, en face, u hodu, s glavom na lijevo, u desnoj ruci drži vijenac, u lijevoj globus cruciger. U polju desno zvijezdica, u egzergu CONOB.						
6.	4049	Av. DNZFNQ PERPAYC Isto kao pod red. br. 5. Ostaci oštarih urezanih linija.	Au Tremissis	Med	14	↓ 1,44	Nepoznato	Tol. dif. 54
		Rv. Križ unutar vijenca. U egzergu COIIOB; × ×.						
7.	4050	Av. DNZENO PERPAYC Isto kao pod red. br. 5.	Au Tremissis	Med	14	↓ 1,45	Nepoznato	Tol. 54
		Rv. Isto kao pod 6. U egzergu COMOB; × × ×.						
8.	4051	Av. DNZEKOP ERPCAV C Isto kao pod 5.	Au Tremissis	Med	14	↑ 1,45	Nepoznato	Tol. 52
		Rv. Kao pod 6. U egzergu COM; ▷◁.						

Red. broj	MHAS Inv. met. broj	Vladar / Av. — Rv.	Kovina Nominala	Kovnica	Veličina (mm)	Os Težina (gr)	Mjesto nalaza	Literatura
9.	4052	Av. DNZENO PERPFAYC Isto kao pod 5. Rv. Kao pod 6. U egzergu COMOB; $\triangleleft \triangleleft$. Novac je obrezan.	Au Tremissis	Med	13	↓ 1,42	Nepoznato	Tol. 53
10.	4053	JUSTINIANUS I (527—565) ²¹ Av. ONIVSTINI ANVSPPAVI Poprsje Justinijana I, en face, golobrad, nosi šljem, paludamentum i cuirass, u desnoj ruci drži globus cruciger, lijevom podržava štit. Rv. VICTORI AAVCCCF Viktorija, en face, stoji, u desnoj ruci drži dugi križ s P na vrhu, u lijevoj globus cruciger, odjevena u chiton i peplos, u polju desno zvijezdica, u egzergu CONOB.	Au Solidus	Rav 542—565	20·21	↓ 4,35	Bribir—Glavica	Sab. I, 3 BMC/Ost. 38 MIB I, 37 ² BNP 4/01
11.	4054	Av. DNIVSTINI ANVSPPAVC Poprsje Justinijana I, na desno, golobrad, s dijademom, odjeven u paludamentum s cuirassom. Rv. ... CTORIAAVCVSTORVM Viktorija, koračajući sprijeda, u chitonu, gleda na lijevo, u desnoj ruci drži vijenac, u lijevoj globus cruciger, u polju desno zvijezda, u egzergu (. . .) ONOB.	Au Tremissis	Cp 527—565	16·15	↓ 1,47	Nepoznato	Sab. I, 4—6 BMC I, 22 MIB I, 19 ² BNP 4/32
12.	4055	Av. DNIVSTINI ANVSPPAVC Isto kao pod red. br. 11.	Au Tremissis	Cp (527—565)	17/15	↓ 1,47	Nepoznato	Sab. I, 4—6 BMC/I, 22 MIB I, 19 ² BNP 4/32

		Rv. VICTORIAAVCVSTORYM Isto kao pod red. br. 11.						
13.	4056	PHOCAS (602—610) Av. ONFOCAS PERPAVC Poprsje Foke, en face, sa šiljastom bradom, nosi krunu s križićem na dijademiću, odjeven u chlamys, u desnoj ruci drži globus cruciger. Rv. VICTORI AAVCCZ Viktorijska u chitonu i peplosu, stoji, en face, u desnoj ruci drži dugi križ s P na vrhu, u lijevoj globus cruciger, u egzergu CONOB.	Au Solidus	Cp	21/19,5	↓ 4,32	Nepoznato	Sab. I, 1 BMC I, 12 BNP 8/07
14.	4057	HERACLIUS et HERACLIUS CONSTANTINUS (613—641) Av. ... NN HERACLIYS ET HERACON... Poprsje Heraklija, na lijevo s kratkom bradom i manje poprsje mladog Heraklija Konstantina, na desno, obojica en face, nose krunu, odjeveni u chlamys; iznad je križ. Rv. VICTORIA YSVA Križ na četiri stepenice, u egzergu OBXX.	Au Solidus	Cp	20/19	↓ 3,70	Nepoznato	Sab. I, 48 Adelson, 128 (tab. X, 128)
15.	558	CONSTANTINUS V, Copronymus et LEO IV (751—775) Av. 32 COL... Poprsje Konstantina V, na lijevo, en face, bradat, na desno poprsje Lava IV, en face, golobrad. Obojica odjeveni u chlamys, nose stemmu. Iznad je križ, među glavama točkica.	Au Solidus	Sy 760—775	20/17	↓ 3,87	Biskupija— Crkvina, grob br. 1	BMC II, 29 BNP 23/02 DOC 15 c. 3

Red. broj	MHAS Inv. met. broj	Vladar / Av. — Rv.	Kovina Nominala	Kovnica	Veličina (mm)	Os Težina (gr)	Mjesto nalaza	Literatura
		Rv. NOL GONPAMY... Poprsje Lava III, en face, bradat, nosi stemmu, odjeven u loros, u desnoj ruci drži križ. U polju desno tragovi naknadno urezanih crtica. Obrezan.						
16.	560	Av. 33 CONS... Isto kao pod red. br. 15. Rv. ... MY ... Isto kao pod red. br. 15. Obrezan.	Au Solidus	Sy (760—775)	20,5/17,5	↓ 3,89	Biskupija— Crkvina, grob br. 2	BMC II, 29 BNP 23/02 DOC 15 c. 3
17.	566	Av. 34 COY... ... GON Isto kao pod red. br. 15. Rv. ... OL GONPAM... Isto kao pod red. br. 15. Tragovi urezivanja oštirim predmetom. Obrezan.	Au Solidus	Sy (760—775)	20/19	↓ 3,63	Biskupija— Crkvina, grob br. 3	BMC II, 29 BNP 23/01 DOC 15 c, 3
18.	573	Av. 35 ... LEO ... Isto kao pod red. br. 15. Rv. ... N OL GONPAMY.. Isto kao pod red. br. 15.	Au Solidus	Sy (760—775)	20	↓ 3,80	Biskupija— Crkvina, grob br. 6	BMC II, 28 BNP 23/01—02 DOC 15 c. 4
19.	585	Av. 36 Legenda nečitka. Ostalo isto kao pod red. br. 15.	Au Solidus	Sy (760—775)	18,5/18	↓ 3,99	Biskupija— Crkvina, grob br. 7	DOC 15 d. 2

20.	614	<p>Rv. C...L CONPAMP... Isto kao pod red. br. 15, osim na prsima, u polju desno </p> <p>Av. 37 Isto kao pod red. br. 15.</p> <p>Rv. ... NPAMP ... Isto kao pod red. br. 15. Vidljivi gusti tragovi urezivanja oštirim predmetom. Obrezan.</p>	Au Solidus	Sy (760—775)	19,5/19	↓ 3,65	Biskupija— Crkvina, grob u sarkofagu	BMC II, 29 BNP 23/01—02 DOC 15 c. 3—4
21.	4058	<p>Av. Isto kao pod red. br. 15.</p> <p>Rv. C M OL CONPAM... Isto kao pod red. br. 15. Obrezan.</p>	Au Solidus	Sy (760—775)	21/19,5	↓ 3,88	Nepoznato	BMC II, 28 DOC 15 c. 4
22.	4059	<p>Av. Isto kao pod red. br. 15.</p> <p>Rv. ... N NPAM ... Isto kao pod red. br. 15. Obrezan.</p>	Au Solidus	Sy (760—775)	20/18,5	↓ 3,68	Nepoznato	BMC II, 28 DOC 15 c. 4
23.	4060	<p>Av. ... Isto kao pod red. br. 15.</p> <p>Rv. ... OL CONPAM ... Isto kao pod red. br. 15. Tragovi oštrog urezivanja u desnom polju. Obrezan.</p>	Au Solidus	Sy (760—775)	20,5/19	↓ 3,79	Nepoznato	BMC II, 28 DOC 15 c. 3—4

Red. broj	MHAS Inv. met. broj	Vladar / Av. — Rv.	Kovina Nominala	Kovnica	Veličina (mm)	Os Težina (gr)	Mjesto nalaza	Literatura
24.	4061	Av. COP... Isto kao pod red. br. 15. Rv. I O L CONPAM... Isto kao pod red. br. 15. Ostaci oštrog urezivanja u desnom polju. Obrezan.	Au Solidus	Sy (760—775)	20/19,5	↓ 3,78	Nepoznato	BMC II, 29—31 DOC 15 c. 4
25.	4062	Av. C... Isto kao pod red. br. 15. Rv. C... M... Isto kao pod red. br. 15. Obrezan.	Au Solidus	Sy (760—775)	20/18	↓ 3,84	Nepoznato	BMC II, 29—31 DOC 15 c. 3
26.	4063	Av. Natpisna legenda uništena. Ostalo isto kao pod red. br. 15. Tragovi urezivanja. Rv. Legenda nije sačuvana. Ostalo isto kao pod red. br. 15. Ostaci naknadnog urezivanja. Po sredini je linija spoja načinjena nakon loma.	Au Solidus	Sy (760—775)	16	↓ 2,65	Nepoznato	BMC II, 29—31 DOC 15 c. 4
27.	4064	Av. C... Isto kao pod red. br. 15. Tragovi oštrog urezivanja. Rv. OL ... PAM... Isto kao pod red. br. 15. Tragovi oštrog urezivanja. Obrezan u vrlo nepravilnom obliku.	Au Solidus	Sy (760—775)	17/16	↓ 2,69	Nepoznato	BMC II, 29—31 DOC 15 c. 4

28.	4065	<p>Av. Legenda uništena obrezivanjem. Ostalo isto kao pod red. br. 15. Tragovi oštrog urezivanja.</p> <p>Rv. Legenda uništena. Ostalo isto kao pod red. br. 15. Ostaci gustog urezivanja.</p>	<p>Au Solidus</p>	<p>Sy (760—775)</p>	<p>15,5/14</p>	<p>↓ 2,22</p>	<p>Nepoznato</p>	<p>BMC II, 29—31 DOC 15 c. 3</p>
29.	4066	<p>Av. Legenda uništena. Ostalo isto kao pod red. br. 15, uz znatna oštećenja.</p> <p>Rv. Legenda uništena naknadnim obrezivanjem. Ostalo isto kao pod red. br. 15. Ostaci urezivanja na čitavoj površini.</p>	<p>Au Solidus</p>	<p>Sy (760—775)</p>	<p>17/14</p>	<p>↓ 2,38</p>	<p>Nepoznato</p>	<p>BMC II, 29—31 DOC 15 c. 4</p>
30.	4067	<p>Av. ☉ ... Isto kao pod red. br. 15 uz veća rubna oštećenja. Ostaci urezivanja.</p> <p>Rv. ... NPA ... Isto kao pod red. br. 15. Ostaci urezivanja ostrim predmetom. Obrezan.</p>	<p>Au Solidus</p>	<p>Sy (760—775)</p>	<p>17,5/14</p>	<p>↓ 2,66</p>	<p>Nepoznato</p>	<p>BMC II, 29—31 DOC 15 c. 3—4</p>
31.	4068	<p>Av. ☉ ... Isto kao pod red. br. 15. Ostaci naknadnog urezivanja.</p> <p>Rv. OI ... CONPAM' Isto kao pod red. br. 15, uz rubna oštećenja obrezivanjem. U polju lijevo i desno tragovi urezivanja.</p>	<p>Au Solidus</p>	<p>Sy (760—775)</p>	<p>19/18</p>	<p>↓ 3,53</p>	<p>Nepoznato</p>	<p>BMC II, 29—31 DOC 15 c. 3</p>
32.	4069	<p>Av. Legenda potpuno uništena naknadnim obrezivanjem. Ostalo isto kao pod red. br. 15. Rad grublji. Ostaci urezivanja.</p> <p>Rv. Legenda uništena. Ostalo isto kao pod red. br. 15, osim četiri točke po sredini odjeće na prsima. Oštri tragovi urezivanja.</p>	<p>Au Solidus</p>	<p>Sy (760—775)</p>	<p>17/15</p>	<p>↓ 2,75</p>	<p>Nepoznato</p>	<p>DOC 15 c. 3—4</p>

Red. broj	MHAS Inv. met. broj	Vladar / Av. — Rv.	Kovina Nominala	Kovnica	Veličina (mm)	Os Težina (gr)	Mjesto nalaza	Literatura
33.	4070	Av. ϞOV(ST)... Isto kao pod red. br. 15. Rv. N OL CONPAM... Isto kao pod red. br. 15, osim ♡ na prsima. U polju desno ⊖ Tragovi oštrog urezivanja. Obrezan.	Au Solidus	Sy (760—775)	18	↓ 3,55	Nepoznato	DOC 15 d. 2 dif.
34.	4071	Av. Isto kao pod red. br. 15. Urezivanje oštrim predmetom. Rv. ... NPAM° Isto kao pod red. br. 15, osim ♡ na prsima. U polju desno ⊖ . Plitko izdubljena rupica u lijevom polju, ostaci urezivanja.	Au Solidus	Sy (760—775)	17,5/16	↓ 3,03	Nepoznato	DOC 15 d. 2 dif.
35.	4072	THEOPHILUS, MICHAELUS II et CONSTANTINUS (829—842) Av. †MIHAHL S CONSTANTINUS Poprsje Teofila, en face, bradat, nosi krunu, chlamys, u desnoj ruci drži patrijaršijski križ, u lijevoj akakiju. Tragovi urezivanja u desnom polju, te iznad križa u vidu rupičastog oštećenja. Rv. ✠ ΘΕΟΦΙ ΛΟΒΛΑΣΙΛΕΟ Poprsje Mihajla II, na lijevo, en face, bradat, manje poprsje Konstantina, desno, en face, golobrad, nose krunu, chlamys, iznad u polju križić, među glavama točka. Oštećenja usljed urezivanja.	Au Solidus	Cp 830/1—840 (DOC) 829-prije 835 (BNP)	18,5	↓ 4,27	Nepoznato	BMC II, 6 DOC 3 e. 7 BNP 32/03

36.	4073	<p>Av.</p> <p>† MIXAHL S CONSTANTIA'</p> <p>Isto kao pod red. br. 35. Ostaci oštrog urezivanja.</p> <p>Rv.</p> <p>* O GOPI LOSBASILEO</p> <p>Isto kao pod red. br. 35. Tragovi oštrog urezivanja.</p>							
			Au	Cp					
			Solidus	Isto kao gore	17,5	↓ 3,47	Nepoznato	BMC II, 7 DOC 3 e. 7 BNP 32/04	
37.	4074	<p>BASILIIUS I et CONSTANTINUS VII (868—879)</p> <p>Av. 38</p> <p>† IHSXPSREX REYNANTIUM *</p> <p>Krist sjedi na prijestolju, en face, bradat, nosi tuniku, i himation, nimbus cruciger, desnom pruženom rukom blagosivlja, u lijevoj drži knjigu Evanđelja. Tragovi urezivanja.</p> <p>Rv.</p> <p>ΒΑΣΙΛΙΟΣΕ ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ</p> <p>Poprsje Bazila I, na lijevo, en face, bradat, manje poprsje Konstantina VII, na desno, en face. Zajedno među sobom drže patrijaršijski križ. Bazil nosi loros, Konstantin chlamys, obojica imaju krunu. Vidljivi tragovi skidanja sloja metala pri gornjem rubu.</p>							
			Au	Cp					
			Solidus	868—879 (DOC) 868—870 (BNP)	21/19	↓ 4,27	Smokovac kod Knina	Sab. II, 5 BMC II, 2 DOC 2 b. 4 BNP 34/04—07	
38.	4075	<p>BASILIIUS II et CONSTANTINUS VIII (976—1025)</p> <p>Av. 39</p> <p>† IHSXISREX RESNANTIM</p> <p>Poprsje Krista Pantokratora, bradat, en face, nosi tuniku, himation i nimbus cruciger, desnom rukom blagosivlja, a lijevom drži knjigu Evanđelja.</p> <p>Rv.</p> <p>† ΒΑΣΙΛΕΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ</p> <p>Poprsje Bazila II, en face, bradat, na lijevo, poprsje Konstantina VIII na desno, en face, golobrad. Među sobom drže patrijaršijski križ. Obojica nose krunu. Bazil odjeven u loros, Konstantin u chlamys. Trag urezivanja oštrim predmetom.</p>							
			Au	Cp					
			Nomisma	977—989? (DOC)	20	↓ 3,42	Runovići kod Imotskog	Sab. II, 4 DOC 12 (Po katalogu DOC-a ovaj tip ima po dvije toč- kice u svakom kraku križa na Av.) BNP 42/06	

Red. broj	MHAS Inv. met. broj	Vladar / Av. — Rv.	Kovina Nominala	Kovnica	Veličina (mm)	Os Težina (gr)	Mjesto nalaza	Literatura
39.	4076	ROMANUS III, Argyrus (1028—1034) Av. 40 · + IHSXISREX RESNANTIHM Krist, en face, bradat, s nimbusom, odjeven u tuniku i himation, desnom rukom blagosivlja, dok lijevom drži knjigu Evanđelja s ☉ ☉ ☉ na omotu. Dvostruki rubni niz. Rv. ΘCEBOHO RUMAHU Na lijevo Roman III, en face, stoji, bradat, nosi krunu s križem i pendilijom, loros čiji kraj završava s četiri točke. U lijevoj ruci drži globus cruciger, a desnu na srcu. Na desno stoji Djevica, en face. Ima nimbus, maphorion i tuniku, desnom rukom kruni cara. Iznad $\overline{M\Theta}$ Dvostruki rub.	Au Nomisma histamenon	Cp 1028—1034	23,5	↓ 4,37	Nepoznato	BMC II, 1—3 DOC 1 d. 11 BNP 43/01—5
40.	4077	Av. + IHSXISREX RESNANTHM Isto kao pod red. br. 39. Rv. ΘCEBOHO RUMAHU Isto kao pod red. br. 39, osim što se na završetku lorosa javlja osam točkica. Iznad $\overline{M\Theta}$. Ostaci naknadnog urezivanja.	Au Nomisma histamenon	Cp 1028—1034	24,5/23	↓ 4,23	Nepoznato	BMC II, 1—3 DOC 1 b. 3 BNP —
41.	4078	Av. IHSXISREX RESNANTIHM Isto kao pod red. br. 39. Rv. ΘCEBOHO RUMAHU Isto kao pod red. br. 39. Na završetku lorosa pet točkica. Iznad $\overline{M\Theta}$.	Au Nomisma histamenon	Cp 1028—1034	24,5/23	↓ 4,34	Nepoznato	BMC II, 1—3 DOC 1 c. 3 BNP —

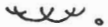

42.	4079	Av. + IHS XISREX RESNANTIM Isto kao pod red. br. 39. Rv. @CEBOHO' RUMAHU Isto kao pod red. br. 39.	Au Nomisma histamenon	Cp 1028—1034	24	↓ 3,70	Nepoznato	BMC II, 1—3 DOC 1 d. 11 BNP 43/01—5
43.	4080	Av. + IHS X'S REX RESNANTIM Isto kao pod red. br. 39. Rv. @CEBOHO' RUMAHU Isto kao pod red. br. 39. Na kraju lorosa nema točke.	Au Nomisma histamenon	Cp 1028—1034	24	↓ 4,19	Nepoznato	BMC II, 1—3 DOC 1 d. 11 BNP 43/01—5
44.	4081	Av. + IHS XISREX RESNANTIM Isto kao pod red. br. 39. Rv. @CEBOHO' RUMAHU Isto kao pod red. br. 43.	Au Nomisma histamenon	Cp 1028—1034	24/23	↓ 4,41	Nepoznato	BMC II, 1—3 DOC 1 d. 11 BNP 43/01—5
45.	4082	Av. + IHS XISREX RESNANTIM Isto kao pod red. br. 39. Rv. @CEBOHO' RUMAHU Isto kao pod red. br. 43.	Au Nomisma histamenon	Cp 1028—1034	24/23	↓ 4,38	Nepoznato	BMC II, 1—3 DOC 1 d. 11 BNP 43/01—5
46.	4083	Av. + IHS XISREX RESHA.....HM Isto kao pod red. br. 39. Rv. @CEBOHO' RW....AHU Isto kao pod red. br. 41.	41 Au Nomisma histamenon	Cp 1028—1034	24	↓ 4,34	Spas kod Knina	BMC II, 1—3 DOC 1 c. 3 BNP —

Red. broj	MHAS Inv. met. broj	Vladar / Av. — Rv.	Kovina Nominala	Kovnica	Veličina (mm)	Os Težina (gr)	Mjesto nalaza	Literatura
47.	4084	<p>MICHAEL VII, Ducas (1071—1078)</p> <p>Av. 42 Poprsje Krista s dugom naglašenom bradom, en face, nosi stolu i kolobion, nimbus cruciger s $\circ \square \circ$ u svakom kraku križa, desnom rukom blagosivlja, u lijevoj drži knjigu Evanđelja s $\circ \circ \circ \circ$ na omotu. U polju sa strana IC — XC. Dvostruki rub.</p> <p>Rv. † MIX ANA RACIA... N Poprsje Mihajla VII, en face, bradat, nosi stemmu, odjeven u clapotos loros s maniakion sa šest kuglica. U desnoj ruci drži labarum ($\circ \square \circ$), u lijevoj globus cruciger. Dvostruki rubni niz.</p>	Au Nomisma scyphate	Cp 1071—1078	29/26,5	↓ 4,36	Nepoznato	BMC II, Type 2 DOC 2 d. 1—22 BNP 55/010
48.	4085	<p>JUSTINIANUS I (527—565)</p> <p>Av. ... STIN... ANVSPPAVC Poprsje Justinijana, u profilu na desno, golobrad, nosi dijadem, cuirass i paludamentum.</p> <p>Rv. Slovo M u sredini, na lijevo zvijezda, na desno križ. Ispod M vjerojatno Γ jako oštećeno. U egzergu CON.</p>	Ae Follis	Cp 532—537	29/27	↓ 1,77	Nepoznato	BMC I, 29—30 BNP 8 MIB I, 84 ^a
49.	4086	<p>Av. Natpis se nije sačuvao. Poprsje Justinijana, en face, golobrad, sa šljemom, nosi cuirass i štit. U desnoj ruci drži globus cruciger, u polju desno nejasni obrisi križa.</p> <p>Rv. U sredini slovo I, na lijevo šesterostrana zvijezda, na desno šesterostrana zvijezda, sve skupa u vijencu.</p>	Ae Decanummia	Roma 547—549	17,5	↓↑ 4,86	Nepoznato	Sab. I, 104, 109 BNP 31 MIB I, 238

50.	4087	<p>JUSTINUS II et SOPHIA (565—578)</p> <p>Av. Natpisna legenda nije se sačuvala. Justin II na lijevo i Sofija na desno, en face, s nimbusom, sjede na dvostrukom prijestolju. Justin u desnoj ruci drži globus cruciger, a Sofija skeptar s križem na vrhu.</p> <p>Rv. U sredini slovo K, na lijevo ostaci od ANNO, gore $\Phi + C$, desno XII, u egzergu TES.</p>	Ae Semifollis	Thes 12 = 576/7	21/17	↓ 5,42	Nepoznato	BMC I, 122 Sab. I, 19, 24
51.	4088	<p>Av. Legenda nije sačuvana. Justin II, na lijevo i Sofija na desno, en face, s nimbusom, sjede na dvostrukom prijestolju. Justin u desnoj ruci drži globus cruciger, Sofija u desnoj skeptar.</p> <p>Rv. U sredini slovo K, na lijevo slabo vidljivi ostaci od ANNO, gore križ, desno Ψ, u egzergu TES.</p>	Ae Semifollis	Thes 5 = 569/70	20/17	↓ 5,42	Nepoznato	BMC I, 111
52.	4089	<p>HERACLIUS et HERACLIUS CONSTANTINUS (613—614)</p> <p>Av. ϠNNHENACLI YCET HE</p> <p>Poprsje Heraklija, en face, na lijevo, s kratkom bradom i manje poprsje mladog Heraklija Konstantina, en face, na desno, obojica nose krunu, odjeveni u chlamys, iznad je križ.</p> <p>Rv. VICTORIA AVSHE</p> <p>Križ na postolju od četiri stepenice. U polju desno vrlo nejasni ostaci slova I. U egzergu CONO(B). Naknadno probušena rupa.</p>	Ae Falsificirani solid s tra- govima po- zlate		20/19	↓ 2,20	Nepoznato	BMC I, 22 BNP iza 27 (oznaka Grierson II Cn) Po BNP ovaj tip se kovao od 613—629 god.
53.	4090	<p>LEO III et CONSTANTINUS V (720—741)</p> <p>Av. ...Θ... ...AMVI</p> <p>Poprsje Lava III, en face, bradat, nosi krunu i chlamys, u desnoj ruci drži globus cruciger, u lijevoj akakiju.</p>	Ae Falsificirani solid s po- zlatom		19	↓ 2,62	Nepoznato	BMC II, 11—12 Sab. II, 14 DOC 45. 1—3 ili 6.2—7f2

Red. broj	MHAS Inv. met. broj	Vladar / Av. — Rv.	Kovina Nominala	Kovnica	(mm) Veličina	Os Težina (gr)	Mjesto nalaza	Literatura
		Rv. CONINU Poprsje Konstantina V, en face, golobrad, nosi krunu, chlamys, u desnoj ruci globus cruciger, u lijevoj akakiju.						(Po DOC-u ovaj tip zlatnog solida kovao se u Syracusi između 735—741 god.)
54.	4091	THEOPHILUS, MICHAEL II et CONSTANTINUS (829—842) Av. *ΘΕΟΦΙ ΛΟΣΒΑΣΙΛΕΟ Isto kao pod red. br. 35. Rv. † ΜΙΧΑΗΛΣ ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Isto kao pod red. br. 35.	Ae Falsificirani solid s pozlatom		18	↓ 1,60	Nepoznato	BMC II, 6 DOC 3 e. 7 (Po DOC-u ovaj tip zlatnog solida kovao se u Constantinopolisu od 830/1—840. god.)
55.	4092	LEO VI (886—912) Av. ...Λ ΒΑΣ ΙΛΕΥΣΡΩ Poprsje Lava VI, en face, s kratkom bradom, nosi stemmu, chlamys, u lijevoj ruci drži akakiju. Rv. + ΛΕΟΗ ΚΗΘΕΟΒΑ ΣΙΛΕΥΣΡ ΟΜΕΟΗ	Ae Follis	Cp 886—912	24,5	↓ 4,85	Nepoznato	Sab. II, 3 BMC II, 8 DOC 8. 23 BNP 35/02

		ROMANUS I (919—944)						
56.	4093	<p>Av. Legenda se nije sačuvala. Poprsje Romana I, en face, bradat, nosi tešku krunu s križem, chlamys i tablion, u desnoj ruci drži labarum, a u lijevoj globus cruciger.</p> <p>Rv. +RWMA CHOEWBA ..ILEVSRW.. ...AIWH</p> <p>ANONIMNI FOLISI</p>	Ae Follis	Cp 931—944 (DOC) 920—944 (BNP)	25	↙ 4,98	Nepoznato	BMC II, 455—56 DOC 25a—25c (Možda bi ipak najviše odgovarao tipu 25 b 8) BNP 37/31—54
57.	4094	<p>Av. Poprsje Krista s nimbusom, drži knjigu Evanđelja.</p> <p>Rv. ...RISTY.. BASILE.. BASIL...</p> <p>Naknadno probušena rupa.</p>	Ae Follis	—	27/24	↓ 9,52	Smrdelji	—
58.	4095	<p>Av. Krist, en face, u ruci drži knjigu Evanđelja, u polju desno XC. Nimbus s o o o u krakovima križa.</p> <p>Rv. +IHXY.. KRISTY.. BASILE.. BASILE</p> <p>Ispod Obrezan.</p>	Ae Follis	976— cca 1011	27/25	↓ 9.18	Nepoznato	DOC Class A2.40.7 ^{aa}

Red. broj	MHAS Inv. met. broj	Vladar / Av. — Rv.	Kovina Nominala	Kovnica	Veličina (mm)	Os Težina (gr)	Mjesto nalaza	Literatura
59.	4096	Av. Poprsje Krista, en face, drži <u>Evangelje</u> , u krakovima križa $\circ \circ \circ$. U lijevom polju <u>IC</u> . Rv. <u>SY</u> <u>XRISTY</u> <u>BASILeY</u> <u>BASILE</u> Ispod 	Ae Follis	976—cca 1011	26	↓ 6,78	Nepoznato	DOC Class A2.40.18
60.	4097	Av. <u>+ IHS XISREX RESNANTIM</u> Isto kao pod red. br. 39. Ostaci oštrog urezivanja. Rv. <u>OCeBOHO' RUMAHW</u> Isto kao pod red. br. 41.	Ae Falsificirana nomisma	1028—1034	24/23	↓ 2,85	Nepoznato	BMC II, 1—3 DOC 1 c1—5
61.	4098	Av. Krist sjedi na prijestolju, en face, bradat, s nimbusom, drži knjigu <u>Evangelja</u> , u desnom polju <u>XC</u> . Rv. <u>ISXS</u> <u>BASILE</u> <u>SIL</u> Naknadno probušena rupa.	Ae Follis	cca 1050	30/27,5	↓ 6,01	Nepoznato	BMC II, 10 DOC Class D preko Class A?, B?*

AV

RV

61

62

63

57

58

59

60

AV

RV

53

54

55

56

AV

RV

49

50

51

52

45

46

47

48

AV

41

RV

42

43

44

AV

37

RV

38

39

40

AV

RV

33

34

35

36

AV

29

RV

30

31

32

AV

25

RV

26

27

28

AV

21

RV

22

23

24

AV

17

RV

18

19

20

13

14

15

16

AV

RV

9

10

11

12

AV

5

RV

6

7

8

1

2

3

4

62.	4099	<p>Av.</p> <p>ΙΨΑϸϸ ΝΤ ΝΦΥ...</p> <p>Poprsje Ivana II, en face, bradat, nosi stemmu, odjeven u loros i maniakion, u desnoj ruci drži križ, u lijevoj globus cruciger.</p> <p>Rv.</p> <p>Poprsje Krista, en face, bradat, u lijevoj ruci drži knjigu Evanđelja, desnom blagosivlja, odjeven u stolu i kolobion. U svakom kraku križa u nimbusu ο. U polju sa strana IC — XC.</p>	<p>Bill</p> <p>Scyphata</p>	1118—1143	32/28,5	↓ 3,27	Nepoznato	<p>Sab. II, 15</p> <p>BMC II, 53</p> <p>BNP, diff. 60/04</p>
63.	4100	<p>Av.</p> <p>.. ΟΤ .. ΝΦΥΡΟΓ...</p> <p>Isto kao pod red. br. 62. Plamenac na dršci križa.</p> <p>Rv.</p> <p>Isto kao pod red. br. 62. U polju sačuvano samo IC.</p>	<p>Ae</p> <p>Scyphata</p>		29/30	↓ 4,02	Muč—Sv. Petar	<p>BMC II, 53—56/ diff.?</p>

³¹ Ovaj solid pronađen je 8. 7. 1971. god. u nasipu pod bedemom na istočnoj padini Glavice.

³² Primjerci zlatnog novca (solida) iz kovnice na Siciliji, iz razdoblja kada Konstantin V vlada sam, gotovo da i ne postoje, dok su solidi iz vremena nakon 751. godine s poprsjima Konstantina V i Lava IV na aversu i Lava III na reversu dosta česti. Uglavnom postoje slijedeći tipovi zlatnih solida s likovima spomenutih vladara: tip bez ikakvog simbola na reversu, s Θ ili tip s labarumom, od čega je poznat samo jedan primjerak. Ovi solidi loše su izrade, zaokruženi u nepravilnim i grubim rubovima, pa su čak i od nešto lošijeg zlata. Poprsja predstavljena na novcu su na najranijim i najkasnijim primjercima relativno dobro oblikovana, međutim natpisi su većinom nečitljivi, dijelom zbog malih i loše oblikovanih slova, a dijelom što ih je većina izluzane površine. (Po DOC III/I, 295—297).

U grobu br. 1 u Biskupiji—Crkvina, 28. svibnja 1892. god. osim solida (obola) Konstantina V i Lava IV pronađeni su: par laganih ostruga od pozlaćene bronce s garniturom, željezni i kositreteni okovi s drvenog vjedra, čakanirana bakrena patera, bojni nož i mač tipa K, koji na 80 cm dugoj čeličnoj oštrici nosi natpis ULFBERHT, te predstavlja ujedno i najstariji sačuvani primjerak sa signaturom ULFBERHT u Evropi. (Vidi: SHP, god. III, br. 1, 1897, 31, 36; Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva (dalje: VHAD), god. XII, br. 3, 1892, 94; Z. Vinski, Oružje, 140; D. Jelovina — D. Vrsalović, o. c., 90; D. Jelovina, Starohrvatske nekropole, Split 1976, 116—117; U. Giesler, o. c., 527 i d.; V. Jovanović, Prilozi kronologiji srednjovekovnih nekropola Jugoslavije i Bugarske (I), Balcanoslavica, 6, 1977, 145; J. Werner, o. c., 227—237.

³³ Solid (obol) nađen u grobu br. 2 na Crkvini 28. svibnja 1892. godine uz ostale nalaze: nožić i istrunule ostruge. (Vidi: VHAD, god. XIV, br. 3, 1892, 94; D. Jelovina — D. Vrsalović, o. c., 90).

³⁴ 29. svibnja ovaj zlatni solid (obol) nađen u grobu br. 3 uz ostale nalaze: slabo sačuvane ostruge i pojasne kopče. (Vidi: *ibid.*)

³⁵ U grobu br. 6, 3. lipnja 1892. godine uz navedeni solid (obol) nađeni su: mač tipa K bez radioničke signature na oštrici, s pozlatom na balčaku i s brončanom pozlaćenom garniturom za vezivanje, zatim željezni okovi vjedrice za vodu. (Vidi: VHAD, god. XIV, 1892, 95; SHP, god. I, br. 4, 1895, 243—44; SHP, 1897, 31; Z. Vinski, o. c., 140, sl. 4; D. Jelovina — D. Vrsalović, o. c., 89; U. Giesler, o. c., 528, 532 i d.; V. Jovanović, o. c., 145; D. Jelovina, SHP, o. c., 116).

³⁶ 19. lipnja 1892. godine u grobu br. 7, pored navedenog solida nađenog priloženog uz mrtvaca, zastupljeni su ovi nalazi: par željeznih ostruga tauširanih srebrom s odgovarajućom garniturom, te srebrna pojasna kopča. (Vidi: VHAD, god. XIV, br. 4, 1892, 126; F. Radić, Mrtvački ostanci nađeni u prostu raku na starohrvatskom groblju uz biskupsku baziliku sv. Marije u Biskupiji kod Knina, SHP, god. II, br. 3, 1896, 143—147, sl. 1; Z. Vinski, o. c., 140, sl. 6; D. Jelovina — D. Vrsalović, o. c., 90; D. Jelovina, o. c., 124; U. Giesler, o. c., 532; V. Jovanović, o. c., 145).

³⁷ 6. ožujka 1891. godine, za vrijeme arheoloških radova na Crkvini u predvorju crkve Sv. Marije, u najdonjem sloju pronašao se sarkofag od bijelog vapnenca rimskog podrijetla, kojemu su na pročelju uklesana dva hipokampa, te s poklopcem kasnije načinjenim od većeg rimskog arhitrava. (Vidi: VHAD, god. XIII, br. 2, str. 61—62). Uz stopala pokojnika pronađene su bogato ukrašene pozlaćene ostruge s garniturom, bizantski zlatnik uz lijevo rame, kao i jedno jajo-liko ukrašeno dugme. Iznad glave našla su se i dva manja srebrna novčića, jedan mletačkog dužda Oria Malipiera (1178—1192), a drugi ugarskoga kralja Emerika (1196—1204), (Vidi: Grobna raka iz starohrvatske biskupske crkve, SHP, god. II, br. 2, 1896, 71, 75) koji su najvjerovatnije dospjeli u sarkofag iz sloja zemlje u trenutku kada se poklopac podizao (Vidi: D. Jelovina, Starohrvatske nekropole, 22). Zlatni novac nađen uz lijevo rame pokojnika Š. Ljubić je atribuirao bizantskom caru Baziliju I i njegovim sinovima Lavu VI i Aleksandru (880—886) (Vidi: Grobna raka..., str. 74), i to kao patvorinu odgovarajućeg solida (Vidi: Z. Vinski, Nešto o datiranju, 194; isti, Oružje, 143; D. Jelovina — D. Vrsalović, o. c., 91; D. Jelovina, o. c., 22, 69; V. Jovanović, o. c., 146). Na temelju najnovije analize Overbecka (Vidi: J. Werner, o. c., 237) ustanovljeno je da zlatnik nađen u grobu u sarkofagu pripada sirakuškom kovu solida Konstantina V Kopronima i Lava IV, tj. tipu 15c po DOC katalogu, odnosno tipu 2b (23/Sy/Au/01—2) po katalogu BNP C. Morrison.

³⁸ U Izvještaju Upraviteljstva Hrvatskoga starinarskoga društva u Kninu o društvenom radu i napretku navodi se da je »dobavljen zlatni bizantski novac cara Ba-

zilija I i sina mu Konstantina IX iz godine 896—870, a nađen je na oranici Smokovac kod Knina.« (Vidi: SHP, god. II, br. 3, 1896, 202).

³⁹ Zlatnik pronađen i otkupljen za 3800 dinara dana 30. I. 1956. godine. Osim podataka o mjestu nalaza druge pojedinosti nisu poznate. (Vidi: SHP, III. ser., sv. 5, 1956, 210).

⁴⁰ U Izvještaju Upraviteljstva Hrvatskoga starinarskoga društva u Kninu (cf. bilj. 38) navodi se da je »Pošt. O. Ivan Čavkić darovao društvu bizantski zlatni novac cara Romana III Argyra iz 1028—1034, koji je nađen u njegovom rodnom mjestu Divojevićima župe čvrljevske... (dalmatinska Zagora, o. p.). Međutim, nismo u mogućnosti samo na osnovi ovog navoda utvrditi na koji se to zlatnik Romana III, od osam postojećih, odnosi.

⁴¹ Zlatnik Romana III, nađen 22. VIII 1978. g. za vrijeme istraživanja sjeveroistočnog dijela starohrvatske nekropole Sv. Spas, kojima je rukovodio dr D. Jelovina. Novac je nađen slobodno u zemlji u kvadratu 13, između točaka A5 i B5.

⁴² 1948. godine Uprava Muzeja HAS u Splitu nabavila je ovaj zlatnik od privatnika; nalazište nepoznato. (Vidi: SHP, III ser., sv. 2, 1952, 231).

⁴³ Class A2 bakrenih folisa počinje 977. i traje do prije 1042. godine, tako da se vrijeme kovanja A2 može podudarati s vladanjem Bazilija II sve do Konstantina VIII, pa čak i Romana III, ali ne kasnije. (Vidi: DOC III/II, 647).

⁴⁴ Class D najvjerojatnije se kovala oko 1050-ih godina (Vidi: DOC III/II, 639).

⁴⁵ Novac nađen 20. VIII 1979. godine za vrijeme arheoloških istraživanja lokaliteta Muć—Sv. Petar (radovima rukovodio M. Zekan) u grobu 3/79 u kvadratu 28, u visini prsiju kostura.

Summary

COLLECTION OF BYZANTINE COINS IN THE MUSEUM OF THE CROATIAN ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS IN SPLIT

The Museum of the Croatian Archaeological Monuments in Split (MHAS) is the depository of a collection of coins that belong to the period of the Middle Ages. Although in a small quantity (only 63 pieces), if compared with the collections of other museums, Byzantine coins represents the most interesting and representative collection among all numismatic material deposited in the Museum.

The greatest difficulty we are confronted with is the lack of some elementary information about the exact findspots that the majority of the coins have come from. All the coins are isolated finds deriving either from the archaeological excavations or were got from persons who found them by themselves.

Many documents issued in the period before 1102, as well as numerous finds of Byzantine coins on the wide territory of Dalmatia testify that the Byzantine coins were the only means of payment in the Early feudal State of Croatia. The Early Croatian rulers and dignitaries didn't mint their own coins, but used those of the then contemporary Byzantine emperors. Besides gold coins called in documents: *solidus*, *solidus aureus*, *solidus romanatus*, etc, copper coins were used for the needs of small payment.

In this article we'll point out a rather great number of Constantine V's gold solidi deposited in the Museum's numismatic collection (19 pieces) as well as 8 pieces of gold nomismata attributed to Romanus III.

Special attention should be paid to the gold solidi with the busts of Constantine V and Leo IV (751—775). All Constantine V's gold solidi deposited in the Museum's collection derive from the mint in Syracuse and are classified in the enclosed catalogue according to their types.

Even from the middle of the 7th century gold coinage in the Sicilian mint intensified. During the second period of the Byzantine coinage in Italy, according to Grierson, Sicilian mint reached its full activity. That was the time when the Lombards captured Ravenna about 751, and the Byzantine power in the northern and

middle Italy declined. In such political situation it is very probable that the Empire paid more attention to its territories in Dalmatia, not in a sense of a political and military reorganization of the province, but in a stronger economic and trade activity, that is as a fact undoubtedly proved by an intensive circulation of the gold coins struck in the mint of Syracuse.

At the Crkvina site at Biskupija (the most outstanding early mediaeval archaeological centre) there was discovered a horizon of the oldest Early Croatian graves. During the archeological researches from 1886 till 1908 there were found seven men's graves, yielding the rich specimens of the soldier's and horseman's equipment of Carolingian type. In five of seven graves (1, 2, 3, 6, 7) in the dead men's mouth gold *solidus* of the Byzantine emperor Constantine V Copronymus and his son Leo IV were found. The same type of Constantine V's *solidus* was found in the sarcophagus at Crkvina that has been previously attributed to the Byzantine emperor Basilius I. We are here interested to interpret the worth of the Constantine V's *solidi* as burial finds (*oboli*) for dating the horizon of the oldest Early Croatian graves at Biskupija. In connection with this we agree to the opinion of J. Werner and Z. Vinski that the dating of the horizon Biskupija—Crkvina as well as the burial in sarcophagus is possible only on the basis of Carolingian archaeological material found in graves. The archaeological finds in graves at Biskupija—Crkvina should be given the preference over the monetary criterion, so that Constantine V's *solidi* represent only a rude *terminus post quem*.

In the article we are also concerned with the gold *nomismata* of Romanus III Argyrus (1028—1034). Eight pieces of Romanus III's *nomismata* was acquired by the Museum of the Croatian Archaeological Monuments. For seven pieces (all are single finds) we don't know the exact site that they come from, but we could suppose that were found within the central Dalmatia. F. Bulić was the first who pointed out a rather frequent finds of Romanus III's gold *nomismata* in the territory of Dalmatia thus giving some general explanations for such a phenomenon. In recent times M. Metcalf sets out an explanation based on a historical source from the 11th century. Cedrenus, a chronicler, reports on a shipwreck that happened about 1040 on the Dalmatian Coast. Metcalf supposes that it seems likely that the Dalmatian finds of Romanus III's *nomismata* once formed a part of that treasure-ship.